

Əlyazması hüququnda

HÜSEYN MƏHƏMMƏD OĞLU XOŞBATINI

GÜNEY AZƏRBAYCAN DANIŞIQ DİLİNDƏ ARQOLAR

5706.01 – Azərbaycan dili

**Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

BAKI - 2014

Dissertasiya Bakı Dövlət Universitetinin Türkologiya kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: **Məhərrəm Əvəz oğlu Məmmədov**
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Rəsmi opponetlər: **İkram Ziyad oğlu Qasimov**
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Aqil Gülağa oğlu Cəfərov
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Dövlət Universitetinin
“Azərbaycan dilçiliyi” kafedrası

Müdafiə “ 25 ” 11 2014-cü il tarixində saat “   ” da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində filologiya üzrə elmlər doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.01.141 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1143, Bakı, H.Cavid prospekti, 31, 5-ci mərtəbə, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

Dissertasiya işi ilə AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferat «   »   2014-cü ildə göndərilmişdir.

Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə elmlər doktoru:

N.F.Seyidəliyev

TƏDQİQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Sözün təbiəti, leksik mənası, strukturu, üslubi boyaları, ekspressiv rəngləri, söz və obraz məsələsi və sözün digər xüsusiyyətləri son illər dilçilik elminin diqqət mərkəzində dayanmaqdadır.

Müasir dilçiliyin əsas istiqamətlərindən biri də hər hansı dialektlərə məxsus leksik layı sisteməlik şəkildə öyrənməkdir. Dil daxilində çoxlu hadisələr baş verir ki, əsas rol oynayan hadisələrdən biri arqolardır. Arqo, bir sosial qrupun, bir peşə qrupunun və ya bir cəmiyyətin üzvlərinin istifadə etdiyi, ümumi dilin sözlərinə yeni mənalar verərək, ya da yeni sözlər, deyimlər qataraq yaradılan xüsusi bir dildir. Arqo xalq danışığında sonradan yaradılmış köməkçi dil funksiyası yerinə yetirir. Arqo şifahi və süni dildir. Arqo sözlərin yazılı forması olmadığına görə ədəbi dilin leksikasına daxil olmur.

Arqolar sosial qrupların peşəsinə, məşğuliyyətinə və mənafe ümumiliyinə görə fərqlənir. Onlar işləklik dairəsinə görə dilimizin leksik fondundan seçilir, məhdud arealda işlədilir. Arqolar sosial dialektlərə aiddir, çünki əksər arqoların xarakterində dialekt elementi özünü göstərir, həmçinin də milli dilin xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir.

Arqo sözlərin dil daxilində yaranması və ifadəsi eləcə də müxtəlif sosial qruplar arasında işlənməsi semantika sahəsinə aiddir. Əslində bu sözlər məxfi informasiyanın daşıyıcısı olduğundan gizli məna daşıyır. Müxtəlif sosial təbəqələr və qruplar öz aralarında fikirlərini və niyyətlərini başqalarından gizli saxlamaq üçün arqo sözlərdən istifadə edirlər. Hər cəmiyyətdə bəzi qruplar öz aralarında insanların anlama bilməyəcəyi gizli ünsiyyət formasını, yəni arqoları inkişaf etdirmişlər.

Arqoların yaranmasının bir neçə səbəbi vardır. Birincisi, arqolar niyyətləri və fikirləri gizlətmək üçün və başqasına məlum olmaması üçün sosial qruplar arasında yaranır. İkincisi, arqo etiraz dilidir. Ona görə ki, normal və qeyri-normal vəziyyətə görə müəyyən qadağalar qoyulur. Bu qadağalar arqo leksikasının yaranmasına səbəb olur, sözlərin gizli mənada işlənməsi üçün şərait yaranır. Bu sözlər mədəniyyət, adət-ənənə, siyasi, iqtisadi və məişət baxımından etirazı bildirir. Günəy Azərbaycanda tələbələr, sürücülər, ticarətçilər, oğrular, şagirdlər, quşbazlar, xalçaçı qadınlar, ailə üzvləri, idmançılar, qumarbazlar və s. qruplar arqo sözlərindən geniş dairədə istifadə edirlər. Arqo sözlərin törənmə və geniş yayılmasında bir tərəfdən gənclər və onların birlikləri, digər tərəfdən də internet, çat otaqları, facebook, SMS və mesajlar çox önəmli rol oynayır.

Arqoların işlənməsinə görə, dünya ölkələri iki yerə bölünür, bunlar “High context” və “Low context” ölkələridir. “Low context” ölkələrində sözlər, məqsədlər və niyyətlər dinləyəne birbaşa çatdırılır. Sözlərin istiarə, metafora və kinayələrlə deyilməsinə ehtiyac qalmır. Belə ölkələrdə arqo sözləri çox az işlənir. Məsələn, Kanada, Amerika və Avropa ölkələrində arqo leksikası azlıq təşkil edir. Şərq dünyasında isə arqo leksikası geniş yayılmışdır, çünki burada olan ölkələr “High context” ölkələridir. Bu ölkələrdə yaşayan insanlar arasında sözün mənası birbaşa işlənmir, yəni bu ərazidə yaşayan insanlar sözlərin mənasını üstüörtülü şəkildə deməyə çalışırlar. Bu səbəbdən şərq ölkələrində arqo sözlərdən çox istifadə edirlər.

Güney Azərbaycanda ikidillilik şəraitinə və sosial qrupların bu sözlərdən istifadə etmə maraqlarına görə arqolar geniş yayılmış və daim inkişafdadır. İqtisadi, siyasi və dini amillər arqo sözlərinin yaranma və yayılmasında əsas parametrlərdən sayılır. İndiyədək Güney Azərbaycan dialektlərinə dair milli və əcnəbi alimlər tərəfindən müxtəlif istiqamətlərdə araşdırmalar aparılsa da, həmin tədqiqatlarda arqo probleminə toxunulmamışdır. Eyni əraziyə məxsus arqo leksikasının kommunikativ funksiyasının daha ətraflı tədqiqi dissertasiya işinin aktuallığını şərtləndirir.

Tədqiqatın obyektı. Araşdırmanın əsas obyektini Güney Azərbaycan danışıq dilinin arqo leksikası təşkil edir. Dissertasiyada araşdırılan problemlə bağlı mövcud elmi nəticələrə də istinad edilmişdir.

Tədqiqatın predmeti. Dissertasiyanın predmeti isə Güney Azərbaycan danışıq dilinin arqo leksikasının leksik-semantik və struktur baxımdan təhlilindən ibarətdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi Güney Azərbaycanda arqo leksikasının formalaşmasının və inkişafının öyrənilməsindən, həmçinin nitq prosesində rolunun müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. Bundan ötrü aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- “Arqo” termininin mənasının aydınlaşdırılması və onun jarqonlardan fərqləndirilməsi;

- Arqo leksikasının formalaşmasında cəmiyyətin ayrı-ayrı sosial qruplarının iştirakının aydınlaşdırılması;

- Arqoların yaranma səbəblərinin və əmələ gəlmə üsullarının müəyyənləşdirilməsi;

- Arqo leksikası ilə peşə-sənət, dialekt leksikalarının ümumi və fərqli cəhətlərinin aydınlaşdırılması;

- Arqo leksikası ilə tabu və evfemizmlərin oxşar və fərqli xüsusiyyətlərinin izah edilməsi;

- Güney Azərbaycanda ikidillilik şəraitinin arqo leksikasının inkişafına təsirinin izlənilməsi;

- Arqo leksikasının leksik-semantik və struktur xüsusiyyətlərinin araşdırılması;

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Azərbaycan dilçiliyində ilk dəfə olaraq Güney Azərbaycan danışıq dilinin materialları əsasında arqo leksikasının dilin leksik sistemində yeri müəyyənləşdirilmiş, jarqon, dialekt, peşə-sənət və digər söz qruplarından oxşar və fərqli cəhətləri, həmçinin xarakterik xüsusiyyətləri aşkara çıxarılmışdır. Dissertasiya işində arqo- sosial dialekt faktı kimi nəzərdən keçirilir. Sosial qruplar arasında geniş yayılan arqoların spesifik xüsusiyyətləri, fonetik-morfoloji, leksik-semantik özəllikləri aydınlaşdırılır.

Müdafiyə çıxarılan əsas müddəalar. Müdafiyə aşağıdakı müddəalar çıxarılır:

-Güney Azərbaycan danışıq dilindəki arqolar dialektdən, jarqon, tabu və evfemizmlərdən fərqli xüsusi söz qrupudur;

- Güney Azərbaycan danışıq dilindəki arqoların leksik-semantik baxımdan ayrı-ayrı qrupları (tələbə, şagird, qumarbaz, narkoman, oğru, quşbaz, idmançı və s.) vardır ki, bu leksika həmin dildə danışanların sosial zümrələri, həyat tərzləri ilə birbaşa bağlıdır.

- Güney Azərbaycan danışıq dilindəki arqolar struktur baxımdan müxtəlif quruluşlara (sadə, düzəltmə və mürəkkəb) malikdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəticələrindən Azərbaycan dilinin leksikologiyasının eləcə də güney dialektlərinin araşdırılmasında istifadə etmək olar. Dissertasiyanın nəzəri müddəaları və praktik materialı universitetlər üçün dərs vəsaitlərinin, dərsliklərin, proqramların, tədris vəsaitlərinin hazırlanmasında, arqolar lüğətinin tərtibində mənbə ola bilər.

Tədqiqatın metod və mənbələri. Araşdırmada sinxron aspekt əsas götürülmüşdür. Bununla belə, təsviri, müqayisəli və üslubi metodlardan da istifadə olunmuşdur. Tədqiqatın mənbəyi adi danışıq dili, bədi ədəbiyyat, mətbuatın dilidir. İstifadə olunmuş elmi-nəzəri ədəbiyyat da mənbə rolunu oynayır.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Türkologiya kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Mövzu ilə bağlı bir monoqrafiya, 5 məqalə nəşr edilmiş, 4 konfrans və simpoziumda məruzə ilə çıxış edilmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə, ədəbiyyat və ixtisarlara siyahısından ibarətdir.

TƏDQİQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**” hissəsində mövzusunun aktuallığı, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, obyekt və predmeti, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, elmi yenilikləri, metod və mənbələri, müdafiəyə çıxarılan müddəalar, tədqiqatın aprobasiyası və dissertasiyanın quruluşu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın I fəslı “**Arqoların yaranma yolları və xarakterik xüsusiyyətləri**” adlanır. Bu fəsil yeddi bölmədən ibarətdir. “*Ümumxalq danışıq dili əsasında yaranan arqolar*” adlanan birinci bölmədə arqoların ümumxalq danışıq dilindən alınma prosesi izah olunmuşdur. Arqoların əsas hissəsi ümumxalq danışıq dili əsasında yaranır. Ümumxalq danışıq dilinin bu və ya digər sözü alınır və bu sözün nominativ mənası dəyişdirilərək tam başqa-səciyyəvi mənada işlədilir. Beləliklə də ümumxalq danışıq dilinin sözləri müxtəlif ictimai təbəqələrin təbiətinə, məqsədinə, dünyagörüşünə, əxlaqına uyğun mənə kəsb edib arqolaşır.

Azərbaycan dilində işlənən “cırmaq” feili müasir dövrdə arqo mənaya da malikdir. Bu söz ümumxalq dilində “kağız cırmaq” birləşməsində həqiqi mənada çıxış edir. Alverçilərin və tələbələrin nitqində isə bu söz ümumxalq dilindəki mənadan məhrum edilərək, başqa mənə (çox yalan danışmaq) kəsb edir. Müasir bədi əsərlərin dilində belə arqotizmlər geniş miqyasda işlədilməkdədir:

-Dünən gecə bətar cırdın eeee

-Cırdım? Nəyi cırdım?

-O cırmanı demirəm eeee.... Demək istəyirəm ki, çox yekə yalan danışıdın.

Birinci fəslin “*Alınma arqolar*” adlanan ikinci bölməsində göstərilir ki, ədəbi dillərdə olduğu kimi, arqo leksikasında da başqa dillərin ünsürləri xüsusi yer tutur.

Arqolardakı alınma sözlərin bəzisi əslinə uyğun şəkildə, bir qismi isə ilkin mənasından təcrid olunmuş formada işlədilir. Alınma sözlərin arqolarda eyni mənada işlənməsi fars dili ilə müqayisədə aydın görünür:

Fars dilində	Azərbaycan dilinə məxsus arqolarda
Çətrbaz (adaxlı oğlan)	Çətrbaz (adaxlı oğlan)
Sut (açıq-saçıq qız)	Sut (açıq-saçıq qız)

Arqolara daxil olan alınma sözləri diqqətlə nəzərdən keçirdikdə aydın olur ki, onların bəziləri mənsub olduğu dilin arqo leksikasında işləkdir. Məsələn; “çətrbaz”, “sut” sözləri fars dilinə məxsus arqolarda müvafiq olaraq “adaxlı oğlan”, “açıq-saçıq qız” mənasında işləndiyi kimi, Azərbaycan dilindəki arqolarda da eyni mənanı daşıyır.

Dissertasiyanın I fəslinin üçüncü bölməsi “*Uydurma (qondarma) arqolar*” adlanır. Burada ümumxalq danışq dili və alınma sözlər əsasında əmələ gələn arqolardan bəhs olunur. Bu arqolar ümumxalq dilinin təhrifi yolu ilə əmələ gəlir və xüsusi maraq doğurur. Güney Azərbaycan şivələrində uydurma və qondarma yolu ilə əmələ gələn arqoları yalnız xalçaçı qadınların danışq dilində görürük. II və III fəsildə xalçaçıların arqosu və onun quruluşu barədə geniş məlumat verilmişdir.

Birinci fəslin dördüncü bölməsi “*Arqo və jarqon sözlər*” adlanır. Bu bölmədə arqo və jarqon sözlərin oxşar və fərqli cəhətləri izah olunur. Araşdırma göstərir ki, ayrı-ayrı ictimai qruplar mənşəyi və məşğuliyyətləri ilə əlaqədar ümumxalq danışq dilindəki sözləri xüsusi mənalandıraraq özlərini xalq kütləsindən ayırmaları nəticəsində dildə emosional - ekspressiv çalarlı söz qrupları - arqo və jarqon leksikası yaratmışlar. Arqo və jarqon arasında bir yaxınlıq olsa da, onlar yaranma, formalaşma, söz ehtiyatı baxımından bir-birindən fərqlənir.

Dilçilik ədəbiyyatında arqo və jarqon sözlər çox zaman bir başlıq altında verilir, bəzi ənənələrdə bu sözlərin hər ikisi ayrılıqda izah edilir. Prof. Ə.Dəmirçizadə arqo və jarqon sözləri eyni leksik vahidlər hesab edir və onları, demək olar ki, bir-birindən ayırmır: “arqo və jarqon sözləri”. Onun fikrincəŞ xalqdan ayrılıb məhdud bir zümrə təşkil edən o qədər də geniş ictimai bir təbəqə mahiyyəti daşımayan “peşəkarlar” arasında məxfi anlaşıma vasitəsi kimi işlənən sözlər arqo və ya jarqon sözləri adlanır¹. Arqo jarqonun xüsusi və geniş yayılmış növüdür. Arqo da jarqonun digər növləri kimi mənsub olduğu zümrənin doğma ana dili deyil, şərti dilidir. Arqo da jarqonun digər növləri kimi ədəbi dil üçün məqbul sayılmır. Bunların hər ikisi cəmiyyətin bütün üzvləri tərəfindən deyil, müəyyən qrup adamlar tərəfindən işlədilir. Xüsusi qrammatik xüsusiyyətlərdən istifadə edilir: hər ikisində həm sünilik, həm də təbiilik əlamətləri vardır. Oxşar cəhətlərə görə jarqonla arqonu tam eyniləşdirmək doğru olmazdı. Unutmamalıyıq ki, jarqon arqoya nisbətən geniş kateqoriyadır, onun əhatə dairəsi daha genişdir.

---

¹ Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyatı. Bakı, Azərtədrisnəşr, 1962, s.18

Dissertasiyanın I fəslinin beşinci bölməsi “*Arqo və peşə-sənət leksikası*” adlanır. Peşə - sənət leksikası ilə arqolar arasında fərqli cəhətlər müşahidə olunur. L.R.Sinder və T.Y.Stroyevanın təsnifatına əsasən iki böyük sosial qrupun leksikasını fərqləndirmək olur: peşə-sənət leksikası və arqolar. “Peşə-sənət leksikasına (professionalizm) müxtəlif peşədə çalışan insanların peşələrinə aid olan sözlər və ifadələr daxildir. Bunları peşə-sənət (professionalizm) və elmi-texniki leksika da adlandırmaq olar”. Eyni peşə sahəsində çalışan insanlar bütün iş prosesini, emalatxananı, istehsal alətlərini dəqiq təsvir etməyə məcbur olduqları üçün özlərinin anlayacaqları ifadələrlə danışmağa çalışırlar. Ona görə də hər hansı bir sənət və ya peşə adamlarının nisbətən məhdud, lakin olduqca sabit, özünəməxsus peşə - sənət leksikası olur. Bununla belə, istehsalatla əlaqədar olan bir çox sözlər peşə-sənət leksikasından çıxaraq geniş bir dairəyə, dilin lüğət fonduna keçir, ümumi şəkil alır və hami tərəfindən işlədilir¹.

Birinci fəslin VI bölməsində “*Arqo leksikası və dialekt leksikası*” araşdırılır. Dialekt leksikası dilin daxili imkanları hesabına zənginləşməsinin əsas mənbələrindən biridir. Dialektlər həm də canlı danışq dilinin funksional çalarlarını, ona məxsus səciyyəvi cəhətləri özündə əks etdirərək, dialekt leksikasının, dialekt formalarının canlı dil və ədəbi dilə keçməsində mənbə rolunu oynamışdır².

Dialekt leksikasında xalqların həyatı, məişəti, adət-ənənəsi, konkret ictimai mərhələdə psixologiyası öz əksini tapmışdır. Məişət leksikasına yemək, içmək, geyim, müxtəlif əşya, çalğı, alətləri və s. adlar daxil edilir. Bu adlar xalqların həyat tərzini, qazandığı bilikləri və s. əks etdirir.

Arqo leksikası ilə dialekt leksikası bir-birindən fərqlənir. Arqolar da dialektlər kimi, ədəbi dilə daxil olmur, məhdud dairədə işlənir. Məhz buna görə bəzən arqolar “sosial dialekt”, “sinfi dialekt” adlandırılır. Lakin bu, heç də “arqo dialektidir” demək deyildir. “Sosial dialekt” birləşməsində “dialekt” termini tam mənada işlədilmir. Çünki sosial danışığıqlar sözün tam mənasında əsl danışığıq deyil. Lakin bunlar “dialekt” termininin işlənməsinə də mane olmur. Dialektologiya müasir dil hadisələri məşğuldur ki, həmin hadisələr ədəbi dilə daxil deyildir. Ona görə də sosial dialekti dialektologiyaya böyük olmayan xüsusi şəbə kimi daxil edirik³”

¹ Kazımov İ. Müasir türk dillərinin leksikası, Bakı, 2011, s.35

² Feyziyeva R. Azərbaycan tarixi romanlarının dilində dialekt leksikası. NDA. Bakı, 2012, s.16

³ Əsgərov H. Azərbaycan dilində maddi mədəniyyət leksikası. Bakı, 2006, s.103

Beləliklə, arqo və dialekt leksikaları arasında aşağıdakı fərqləri qeyd etmək olar:

1. Dialekt leksikası bütün inkişaf mərhələlərində ədəbi dillə qarşılıqlı əlaqədə olmuş, onun leksik, qrammatik normalarının formalaşmasına öz təsirini göstərmişdir. Amma arqo leksikası ədəbi dilə nüfuz edə bilmir, ancaq şifahi formada fəaliyyət göstərir.

2. Dialektlə ədəbi dil və dialektlə canlı danışiq dili arasındakı qarşılıqlı əlaqə geniş formada özünü göstərir, halbuki bu əlaqə arqo ilə ədəbi dil arasında yoxdur.

3. Kobud qeyri-etik sözlər arqo leksikasında çox işlənir, amma bu sözlərin dialekt leksikasında işlənmə dairəsi məhduddur.

Birinci fəslin VII bölməsində “*Arqo leksikası və tabu və evfemizmlər*” arasında olan fərqli və oxşar xüsusiyyətlər öyrənilir. Tabu-müxtəlif əşyalar və sözlərə qoyulan xüsusi yasaqdır, qadağadır. Müəyyən səbəblərə görə danışiqdan çıxarılan, qadağan olunan sözlərə tabu deyilir.

Termin olaraq *evfemizm* yaxşı danışmaq, hər hansı bir sərt mənanı yumşaltmaq, onu vulqar çalardan xilas etmək deməkdir. Əgər, ümumiyyətlə, dilin ədəbilik mövqeyindən yanaşsaq, arqolar → tabular → evfemizmlər xəttini asan müəyyənləşdirmək olar.

Evfemizm tabunu məzmun etibarilə əks etdirir. Evfemizm tabunu əvəz edir, onda olan mənanı “nəzakətliləşdirir, yüngülləşdirir”. Tabu sözlər arasında, ilk növbədə, heyvan adları özünəməxsus yer tutur. Bütün bu deyilənlərlə yanaşı, əxlaqi tabular haqqında danışmaq da yerinə düşərdi. “Əxlaqi tabunun hərəkət və ünsiyyət prosesindəki təzahür formaları vardır. Əxlaqi tabunun hərəkət forması əsasən hüquqi, etnoqrafik tabularla əlaqədardır¹”. Məsələn, əxlaq normalarına görə, heç kəs uzaq məsafədən durub qadın adını ucadan çağırmmamalıdır, yaxud qadın adını kişilər arasında çəkmək düzgün sayılmır. A.Şaiqin “Məktub yetişmədi” hekayəsinə nəzər salaq:

Mirzə məktubu yazandan sonra Qurbanı soruşdu:

-Məktub kimə çatacaq?

- Yaz ki, Qurbanın uşaqlarının anasına².

Güney Azərbaycan arqo leksikasında qadın və həyat yoldaşı mənasında, “arvad ağa”, “vəzir cəng”, “fərmandeh” və s. sözlər işlənir.

¹ Əliyev Ə. Azərbaycan dilində jarqonlar. Bakı: Hərbi nəşriyyat, 1998, s.42.

² Əliyev Ə. Jarqon və ədəbi dil // Azərbaycan dilçiliyi məsələləri (Elmi əsərləri). Azərbaycan Dövlət Universitetinin nəşri, Bakı: 1981, s.6.

Beləliklə, sosial qruplar daxilində işlənən arqolar ilə evfemizm və tabu sözlər də fərqlənir. Arqo sözləri eybəcər, qorxaq, gizli, satqın, zəhərli, qəddar, ikiüzlü adamların dili olub əksər sosial qruplar arasında işlənir, halbuki evfemizmlər vasitəsilə bəd xəbər və xoşagəlməz hadisələrin dildə təsiri zəifləyir.

Dissertasiyanın II fəslı “**Arqoların leksik-semantik xüsusiyyətləri**” adlanır. Bu fəsil iki bölmədən ibarətdir. Burada arqo sözlərin yaranması və müxtəlif sosial qruplar arasında işlənmə məqsədi izah olunmuşdur. Arqo sözlər fikri gizli və sirli saxlamaq üçün meydana çıxmışdır. Arqolar qədimdən İranda azərbaycanlılar arasında istifadə edilməkdədir. Xüsusilə Təbriz, Ərdəbil kimi böyük şəhərlərdə yaşayan bəzi qruplar arasında geniş yayılmışdır.

İkinci fəslin birinci bölməsi “*Güney Azərbaycanda arqolar və ikidillilik şəraiti*” məsələsinə həsr olunmuşdur. İran İslam Respublikasında 30 milyondan artıq azərbaycanlı yaşayır. Fars dili dövlət dili olduğu üçün bütün yazışmalar bu dildə aparılır, məktəblərdə tədris edilir, lakin gündəlik danışq dili İran Azərbaycanında türkcədir – azərbaycancadır. Bu iki dildə yazmaq, oxumaq və danışmaq həmin ərazidə ikidillilik şəraiti yaratmışdır.

İran Azərbaycanında sosial qruplar müxtəlif mövqelərə aid bir çox sözlərdən və adlardan arqo formasında istifadə edirlər. Bu sözlər mənşəyindən və əmələgəlmə üsullarından asılı olmayaraq, gizli mənə ifadə edir və arqo kimi işlənir.

Dissertasiyanın II fəslinin ikinci bölməsi “*Arqonun növləri*” adlanır. Bu bölmədə arqonun 11 növü göstərilir, hər birinə aid kifayət qədər nümunələr verilir, onların arealı qeyd edilir. Yeri gəldikcə, arqolar bir-biri ilə müqayisə edilir, tələbələrin, quşbazların və xalçaçıların arqolarının izahına geniş yer verilir.

Güney Azərbaycan danışq dilində arqoların aşağıdakı növləri vardır: 1. Tələbə arqosu. 2. Narkoman arqosu. 3. Ailə arqosu. 4. Şagird arqosu. 5. Satıcı arqosu. 6. Oğru və cani arqosu. 7. Qocaların arqosu. 8. İdmançı arqosu. 9. Qumarbaz arqosu. 10. Quşbaz arqosu. 11. Xalçaçı qadınların arqosu. Bunlardan başqa, dənizçi, dilənçi, biznesmen, köçəri, dustaq, qoçu, əsgər, falçı, fahişə və s. sosial qrupların da arqolarına rast gəlmək mümkündür.

İran azərbaycanlılarının sosial qrupları arasında ən çox işlənən arqolar bunlardır:

1. Tələbə arqosu: Gənclərin müəyyən hissəsini universitet tələbələri təşkil edir ki, bunların da danışqında ümumi dilin başqa ünsürləri ilə yanaşı, çoxlu arqo söz və ifadələr də işlənir. Bunu da qeyd etmək lazımdır

ki, arqoların başqa növləri kimi, tələbə arqosu da bütün dillərdə eyni leksik tutumda olmayıb, bu və ya başqa dildə geniş və ya dar lüğət tərkibinə malikdir. Məsələn, rus dilində tələbə arqosunun lüğət tərkibi, Azərbaycan dilində tələbə arqosunun lüğətindən çox-çox genişdir. Tələbə arqolarından nümunələr:

Aslanmaq: Tr. (Təb. Ər. Ur. Zən. Mər. Sər.). Əl çəkməmək, buraxmamaq. İmtahandan qeyri-kafi qiymət alan və müəllimdən balının düzəldilməsini xahiş edən tələbə barəsində işlədilir; məs.: - *Nə aslanmışan e, o müəllim bal verən deyil. Aşxor*: Tr. Fa. (Təb. Ər. Ur. Mər. Sər.). Birinci kursda oxuyan tələbə. Bu arqo hərbi xidmətdəki təzə əsgərlərə də aid edilir; məs.: - *Aşxorların dərsləri qurtardı. Əzun*: Fa. (Təb. Ər. Ur. Zən. Mər. Sər.). Zirək adam, əxlaqsız qadın. Həm müsbət, həm də mənfi mənada işlənir, intonasiya ilə müəyyənləşir. Əgər sözün sonu yüksək tonla deyilirsə, müsbət, zəif tonla deyilirsə, mənfi mənə ifadə edir; məs.: - *Hoqqabazlıqda əzunlardandır. Pastorizə*: İn. (Təb. Ər. Sər.) Maddi cəhətdən imkanlı tələbə; məs.: - *Bax o pastorizənin maşınına!*

2. Narkoman arqosu: Dilçilikdə narkomanlara xas olan danışmaq çox vaxt korporativ arqoya daxil edilir. "Korporativ arqo müəyyən münasibətlə bir-biri ilə əlaqədar olan insan qrupları içərisində mövcud olur. Habelə qumar oyunu, sərxoşluqla məşğul olanların da nitqi korporativ arqo hesab edilir"¹. Narkoman arqosunda aşağıdakı sözlərə tez-tez rast gəlirik; məs.:

Adı bilinməz: Tr. (Təb. Ər. Ur. Mər. Sər.). Narkotik. *Məsələn, bir narkoman başqasına deyir ki, adı bilinməzdirsə, mənə də ver.*

Aş içmək: Tr. (Təb. Ər. Ur. Zən. Mər. Sər.). Narkotik çəkmək. *Məsələn, biri deyəndə ki, neçə gündür ki, aş içmirəm, yəni neçə gündür ki, narkotik tapmıram çəkəm. Əşğər*: Tr. (Təb. Ər. Ur. Zən. Mər. Sər.). Narkoman. *Adi camaat narkomanlara əşğər deyir; məs.: - boş ver getsin, əşğərdir e. İlişmək*: Tr. (Təb. Ər. Ur. Zən. Mər. Sər.). Narkoman olmaq. *Deyəndə ki, biri ilişib, yəni ki, narkoman olub; məs.: - yazıq təzə ilişib.*

3. Ailə arqosu: Korporativ danışmaqlar içərisində ailə arqoları da xüsusi yer tutur. Bu arqolar hətta ən yüksək dərəcədə inkişaf etmiş ailələrin danışmaq leksikasında özünü göstərir ki, bu da ailə daxilində müəyyən bir əşya və ya hadisəyə şərti ad verməklə yaranır. Çox vaxt da həmin ailənin üzvləri və vaxtaşırı ünsiyyətdə olduqları adamlar tərəfindən anlaşılır. Bunu nəzərə alan L.Tolstoy özünün "Gənclik" kitabında yazır: "Eyni dairədə olan adamlar və ya ailə üzvləri arasında özlərinə məxsus dil mövcud olur. Bunların hətta özlərinin yaratdıqları söz və söz birləşmələri olur. Bu sözlər

¹ Adilov M., Əliyev Ə. Jarqon və arqo // ADU-nun elmi əsərləri, 1978, № 3, s.36-40

vasitəsi ilə elə məna çalarlıqları ifadə olunur ki, başqaları üçün bunlar anlaşıqsızdır¹.

Adı bilinməz: Tr. (Təb. Ər. Mər. Sər.). Balaca uşaqların bir şeyi gizli saxlamaq üçün valideynlər bu arqodan istifadə edirlər; məs.: -*Məsələn, bir ailədə bir uşaq konfeti çox seversə, onu görəndə və adını eşidəndə istəyərsə, evin qadını ərinə deyər ki, evə gələndə o adı bilinməzdən də al gətir.*

Qeyd etməliyəm ki bu, arqo narkomanlar arqosu kimi də işlənir ki, mənası narkotikdir.

Alma: Tr. (Təb. Ər. Sər.). Qaynana. Kişinin anasına qadınlar alma deyərlər, çünki bu meyvəni bəziləri xoşlayar, bəziləri xoşlamaz; məs.: -*Almam mənə göz verir, işıq vermir. Zudpəz:* Fa. (Təb. Ər. Zən. Mər. Sər.). Baldız; məs.: -*Zudpəz gündə bir dəfə ərimi qurur salır canıma.*

4. Şagird arqosu: Şagird arqosunun əsasını müəllimlər, direktorlar, müavinlər və özləri haqqında sözlər təşkil edir. Şagirdlər bu sözləri məktəbdə gündəlik danışıqlarında müəyyən fikirləri müəllimlərdən və başqalarından gizli saxlamaq məqsədi ilə istifadə edirlər. Şagird arqosu müxtəlif yollarla düzəlir. Əsas yollardan biri televiziya göstərilən serial, kinolar və başqa verilişlər vasitəsi ilə keçən alınma sözlərdən əmələ gəlir. Şagirdlərin arqo sözlərinin işlənmə müddəti az olur və tez - tez bu sözlər dəyişilir. Xüsusilə televiziya vasitəsilə alınan sözlər həmin veriliş davam edəndə qədər işlənir. Kino və ya serial qurtarandan sonra arqo sözü yavaş - yavaş unudulur. Çox işlənən şagird arqosuna aid nümunələr:

Əfəl: Tr. (Təb. Ər. Zən. Mər. Sər.). Sadələvh, tənbel; məs.: -*Bundan dərs oxuyan çıxmaz e, çox əfəldir. Əngo:* Tr. (Təb. Ər. Mər. Sər.). Çox danışan müəllim.- *yənə bu əngo başladı, Allah axırın xoş eləsin. Tükan:* Tr. (Təb. Ər. Ur. Zən. Mər. Sər.). Şagird müəllimi xoşlamayanda, bu arqodan istifadə edirlər; məs.: -*Bu riyaziyyat müəllimi mənə tükan olub a.*

5. Saticı, alverçi və dəllalların arqosu: Tacirlərin və gəzəri satıcıların arqosu fikirlərini gizlətmək, alıcıları aldatmaq üçün yaranmışdır. Alverçilər alıcıları aldatmaq üçün öz aralarında mənası başqasına məlum olmayan sözlər işlədirlər. Alverçilər, satıcılar, dəllallar və bazar arqosuna, buna bəzən “bazar dili”, “bazar danışığı”, “küçə sözü” də deyilir. Əsasən, möhtəkirlərin, alverçilərin nitqini səciyyələndirən bu arqo da İran azərbaycanlılarının danışığında geniş yayılmışdır. Nümunələr:

---

¹ Adilov M., Əliyev Ə. Jarqon və arqo // ADU-nun elmi əsərləri, 1978, №3, s.36-40

Oraxlamaq: Tr. (Təb. Ər. Ur. Zən. Mər. Sər.). Baha satmaq. Ucuz mali baha satmaq. Bir mali müştəriyə tərif etməklə, and içməklə satmaq. *İtələmək*: Tr. (Təb. Ər. Ur. Mər. Sər.). Baha satmaq; məs.: - *bu maşını da mənə itələdilər*. *Fitdəmək*: Tr. (Təb. Ər. Ur. Zən. Mər. Sər.). Malı baha satmaq.

6. Oğru və cani arqosu: Həyatda bəzi adamlar mənəvi simalarını itirərək əməlləri ilə müxtəlif cinayətlər törədir və öz çirkin məqsədlərinə nail olmaq üçün özlərinə məxsus bir sıra söz və ifadələrdən (arqotizmlərdən) istifadə edirlər. Nəticədə onlar cəmiyyətdə yabançı mövqedə dururlar. Belələrinə oğruları, dilənçiləri, rüsvətxorları, quldurları, dustaqları, caniləri və buna yaxın insan qruplarını misal göstərmək olar. Bunların ayrı-ayrı sahələrdə fəaliyyət göstərmələrinə baxmayaraq, məqsədləri ilə əlaqədar onların arqo leksikası, demək olar ki, eynidir; məs.:

Boyaqçı: Tr. (Təb. Ər. Ur. Mər. Sər.). İkiüzlü. Aravuran; məs.: - *kəşi kimin ol e, boyaqçılıq nədir səndə*. *Toxum*: Tr. (Təb. Ər. Ur. Zən. Mər.). Riyakar. Şəhur; məs.: - *başı əşağılığına baxma, toxumlardandır*. *Cazlamaq*: Tr. (Təb. Ər. Zən. Mər. Sər.). Oğurlamaq; məs.: - *metrodan dünən bir az pul cazladım*. *xırdalamaq*: Tr. (Təb. Ər. Ur. Zən. Mər. Sər.). oğurlamaq; məs.: - *bunu haradan alıbsan... – xırdalamışam*.

7. Qocaların arqosu: Qocalara məxsus arqo məhdud dairədə yayılmışdır ki, bu sözlərin mənası və məqsədi onların yaşları ilə bağlıdır. Bu sözlər çox yaşamaq, ölüm vaxtı çatmaq, dünyasını dəyişmək, xəstələnmək və iş qüvvəsini itirmək mənaları bildirir. Arqonu yaşlılar özləri barəsində, eləcə də qohumlarından gizli saxlamaq məqsədilə işlədirlər; məs.:

Abğuştluq: Fa. (Təb. Ər.) ölüm vaxtı çatan. *Qədimdə biri öləndə onun ehsanında piti yeməyi verərdilər. Farsca ona abğuşt deyirlər. Bu arqo elə o adı ilə qalıb, halbuki indi aş yeməyi verilir, amma elə abğuşt sözü o anlamda deyilir. Bu arqodan o zaman istifadə edirlər ki, biri çox qocalanda “abğuşt verən zamanı çatıb” deyirlər*. *Dərməli*: Tr. (Təb. Ər. Mər. Sər.). Çox qocalan. Ölüm halında olan. Əslində bu söz meyvələrə aiddir ki, yetişəndə dərərlər; məs.: - *babamın 96 yaşı var... maşallah, dərməlidir*. *Yağ yandırır*: Tr. (Təb. Ər. Mər. Sər.). Azalmaq. Çox yaşlı və xəstə adam. - *day yeriyənmir ...yağ yandırır*. *yetişib*: Tr. (Təb. Ər. Ur. Mər. Sər.). Ölüm ərəfisində olan adam.

8. İdmançı arqosu: İdmançılar arasında yayılan arqo digərlərindən fərqli leksikaya malikdir . Bu arqoda sözlər daha çox idmanın şərtləri, qələbə və məğlubiyyətlə bağlıdır; məs.:

Buruğu dönmək: Tr. (Təb. Ər. Ur. Sər.). Qorxmaq; məs.: - *elə əvəl dəqiqədə buruğu döndüm. Beş gedər*: Tr. (Təb. Ər. Ur. Sər.). Güclü hərəkət. Hər hansı idmançı ki yarışda rəqibin yüksək fəndlə udsa, ona deyirlər ki beş gedər. *Tətil*: Tr. (Təb. Ər. Ur. Mər. Sər.). Zəif rəqib; məs.: - *əvvəldən məlumdur ki, biz bu yarışda tətilik. Qırağın cırmaq* : Tr. (Təb. Ər. Ur. Zən. Mər. Sər.). Qorxmaq; məs.: - *mənim rəqibim müsabiqəyə hazır olmadı ... qırağın cırdı.*

9. Qumarbaz arqosu: Güney Azərbaycanda keçmiş zamanlar qumarbazların arqosu, əsasən, aşıq, lis, nərd və kart oyunları ilə əlaqədar olaraq yaranmışdır, hal-hazırda qumar qadağan olduğuna görə, bu arqonun da işlənilmə dairəsi məhdudlaşmışdır . Ən çox aşıq oyununu ilə bağlı arqo sözlər, ifadələr meydana gəlmişdir. Aşıq ilə oynanılan dığan, cık, bök, qurquşumlu səqqə, panc, ardı və s. oyunlar xalq arasında yayılmışdır.

Lis ilə qumar oynayanlar çox vaxt dəmir puldan istifadə edirlər. Bir nəfər bir dəmir pulu altı, yaxud yeddi metr uzağa atır və sonra oynayanlar hərəsi öz pullarını birinci pulun yaxınlığına atırlar və kimin pulu birinci pula yaxın olsa, o udur. Bu arqoya nümunə olaraq *haram, cızıq, dəydi, sürtdü* və s. sözləri göstərmək olar.

Kart oyunu ilə əlaqədar da qumarbazlar arasında arqolar yaranmışdır. Bununla bağlı *21, xal, təxalyeddi-səqqiz, özivə, get ona, verdi, banka getmək, bankı vermək* və s. ifadələr işlənmişdir.

10. Quşbaz arqosu: Güney Azərbaycan danışıq dilində quşbazların arqosu geniş yayılmışdır. Quşbazlar dost olsalar da, aralarında rəqabət də vardır . Bunlar istəyirlər ki, öz işlərini, fikirlərini və niyyətlərini də başqa adamlardan və digər quşbazlardan gizli saxlasınlar. Buna görə də arqo sözlərdən çox istifadə olunur. Quşbazlar müxtəlif mənalarla bağlı arqo sözləri yaradır və işlədirlər. Arqo sözləri quşların növ, şəkil və adları, uçuşları, oğurlanma yolları, göydən yerə endirmələri, quşbazlar arasında danışıqlar, yalan demələri, quş alveri, böyütmələri və s. məsələlərə aiddir. Quşlarla bağlı yaranan arqo sözlərindən neçə nümunə nəzərdən keçirək:

Endirmə quş (Təb. Ər. Ur. Zən. Mər. Sər.) – Yəni ki bu quşu mən özüm böyütməmişəm, onu göydə uçanda endirmişəm. Əslində oğurluq quşudur. *Hava pisdir – hava qaranlıqdır* (Təb. Ər. Ur. Zən. Mər. Sər.) – bu söz hava əlverişli və ya başqa quşbazların quşları göydə olanda işlədilir, çünki qorxurlar ki, bunların quşların, endirərlər. *Tutdu deyirik*: (Təb. Ər. Ur. Zən. Mər. Sər.). Quş alan və satan bir-birinə söz verir ki, alan quşu uçurtsa, satan onu tutmamalıdır. Çünki bu quş satanın evini və ya damını tanıyır və o dama geri qayıda bilər. Razılaşmaya görə, satan həmin quşu alana qaytarmalıdır.

11. Xalçaçı qadınların arqosu: Güney Azərbaycanında əski zamanlardan qadınlar gecə-gündüz xalça toxumaqla məşğul olmuşlar və bu xalçalar, fərqlər dünyanın çox ölkələrində ad-san qazanmış və özünə xas yer tutmuşdur. Əski zamanda qadınlar hana (xalça toxumaq üçün dəzgah) üstündə bu xalçaları toxuduqca özlərinə xas bir gizli dil yaratmışlar ki, ancaq özləri o dilin mənasını başa düşürdülər. Xalça toxuyan qadınlar sözləri və sirləri ailənin başqa üzvlərindən gizli qalsın deyə bu arqodan istifadə edirdilər. Bu arqonu “Əlfür-Bölfür dili” adlandırmışlar. Əlfür-Bölfür dilinin əsası elə Azərbaycan dilidir və cümlələr bu dilin qaydalarına əsasən qurulur.-lfir (-lfir/-lfur/-lfir/-lfür) şəkilçisi ahəng qanununa uyğun olaraq, dörd variantda sözlərin sonuna və ya ortasına əlavə olunur. Hər cümlədə neçə söz varsa -lfir şəkilçisi də o miqdarda cümlənin hər sözünə əlavə olunur və cümlədə hər sözün sonundan və ya ortasından bir neçə hərf (sait və ya samit) düşür. Əslində bu şəkilçi əlavə olunduqda saitlərin, ya samitlərin düşməsi hecadan asılıdır.

Apardığımız araşdırmalara görə, xalçaçıların arqosu yalnız səsli dil olmayıb, jest və mimikalarda bu dilin başa düşməsində köməkçi rol oynayır.

Əlfir-bölfür dilində bir nümunə mətn:

Qadın A: *Dülfür halfıra gelfirmişdin? (dünən haraya getmişdin)*

Qadın B: *Balfırım gilə gelfirdim. (bacım gilə getdim)*

Qadın A: *Əlfirin bilfirdi? (ərin bildimi)*

QadınB: *yolfur...olfura delfirməmişdim. (yox...ona deməmişdim)*

Dissertasiyanın “**Arqoların struktur xüsusiyyətləri**” adlanan III fəslin beş bölmədən ibarətdir. Burada arqoların struktur xüsusiyyətlərindən bəhs olunur. Burada arqolar tərkibinə görə təhlil edilir; sadə, düzəltmə və mürəkkəb olmaqla üç qrupa bölünür.

Üçüncü fəslin birinci bölməsi “*sadə sözlər*” araşdırılmasına həsr edilmişdir. Arqo sözlərin böyük bir qismini sadə quruluşa malik sözlər, yəni müasir dil baxımdan yalnız kökdən ibarət sözlər təşkil edir.

Azərbaycan dilinin arqo leksikasına aid sadə sözlər (burada həm türkmənşəli, həm də alınma sözlər nəzərdə tutulur) bir, iki, üç və dörd hecalı sözlərdən ibarətdir. Azərbaycan dilində sadə quruluşa malik arqo sözlərini sözdəki hecaların sayı və hecaların quruluşu baxımından aşağıdakı kimi qruplaşdıraraq nəzərdən keçirməyi məqsəduyğun hesab edirik:

1. Birhecalı arqo sözlər:

a) Tək bir saitdən ibarət olan arqo sözləri çox azdır. Güney Azərbaycan danışıq dilində V quruluşlu iki söz müşahidə olunur, məs.: - o və a səsləri uzun tələffüz olunaraq, tələbələrin arqosunda oğlanlar

tərəfindən “yalnız özlərini bəyənən qızlar” anlamında işlənir. b) VC quruluşlu sözlər. *up* “/ap/up date sözünün qısa forması 1) Müasir və müasirləşmə mənasında, 2) Açıq- saçıq, 3) Hər şeydən başı çıxan adam”, *ip* 1) ələ salmaq 2) aldatmaq, *ot* “hiyləgər”, *ət* “kök qadın” və s. c) CV quruluşlu sözlər. *pi* – “qarını yekə qadın”, *su* – “suyu boş – tez razılıq verən”. ç) CVC quruluşlu sözlər. *qıf* “kora zehin”, *qan* “gözəl qız” və s. d) VCC quruluşlu sözlər. Arqo leksikasında belə quruluşa malik sözlərə rast gəlmədik. e) CVCC quruluşlu sözlər. *qəlb* “kələkbaz”, *məğz* “dərs oxuyan tələbə” və s.

Təkhəcalı arqo sözlərinin araşdırılması göstərir ki, bu kateqoriyaya daxil olan sözlər içərisində CVC quruluşlu sözlər daha çox işləkdir.

2. İkihecalı arqo sözlər:

a) VCV quruluşlu sözlər. *ədə* “narkoman”, *ala* “inkar cavab” və s. b) CVCV quruluşlu sözlər. *qaqa*, *pəpə*, *qərə* “narkotik”, *kənə* “üzdən getmiyə” və s. c) VCVC quruluşlu sözlər. *əfəl* “geri qalan – muasirləşməyən tələbə” və s. ç) VCCV quruluşlu sözlər. *ibnə* “fahişə”, *əngo* “çox danışan”, *alma* “gözəl qız” və s. d) CVCVC quruluşlu sözlər. *çirağ* “dost olmağa meylli tələbə qız” və s. e) VCCVC quruluşlu sözlər. *aşxor* “təzə əsgər və ya tələbə”, *ağgöz* “qorxaq” və s. ə) CVCCV quruluşlu sözlər. *kətdi* “geri qalmış – müasirləşməyən insan” və s. f) VCCVCC quruluşlu sözlər. *altüst* “fikirsiz danışmaq – boş-boş danışmaq”. g) CCVCVC quruluşlu sözlər. Bu quruluşa malik olan sözlərə rast gəlmədik. h) VCVC quruluşlu sözlər. Bu quruluşa malik olan sözlərə rast gəlmədik. i) CCVCV quruluşlu sözlər. Arqo leksikasında bu quruluşa malik olan söz yoxdur. x) CVCCVC quruluşlu sözlər. *səngər* “narkomanlar gizlənen yer” və s. ı) CVCCVCC quruluşlu sözlər. Bu quruluşa malik olan sözlərə rast gəlmədik. j) CVCVCC quruluşlu sözlər. *türəng* “özün makyaj ilə min rəngə salan qadın” və s.

3. Üçhecalı arqo sözlər:

a) VCVCV quruluşlu sözlər. *əməli* “narkoman”. b) CVCVCV quruluşlu sözlər. *patoğa* “narkomanların narkotik işlətdikləri yer” və s. c) VCCVCV quruluşlu sözlər. *əşğəri* “narkoman”, *əngəro* “tez küsən adam” və s. ç) VCVCVCV quruluşlu sözlər. *atandı* “narkoman – borcun geri qayıtmayan adam”. d) CVCVCVC quruluşlu sözlər. *qaşınır* “narkotikin işlətmə vaxtı” və s. e) CVCVCCV quruluşlu sözlər. *dodurqa* “diqqətsiz adam” və s. ə) CVCCVCV quruluşlu sözlər. *pəncərə* “açıq-saçıq geyinən qadın” və s. f) CVCCVCCV quruluşlu sözlər. *çərşənbə* “qürbətdə yaşayan adam”. g) CVCCVCVC quruluşlu sözlər. *baltazar* “hər şey bilən adam” və s. ğ) CVCVCCVC quruluşlu sözlər. *kələntər* “polis”, *təildir* “ağılsız”

və s. h) VCCVCCV quruluşlu sözlər. *əncirli* “narkoman”, *akbətđi* “sadələvh”. x) CVCCVCVC quruluşlu sözlər. *təxtəgaz* “çox danışan adam”. 1) CVCVCVC quruluşlu sözlər. *xayamal* “iki dilli – iki üzli adam”.

4. Dördhecalı arqo sözlər:

Sadə quruluşlu arqo sözlərinin araşdırılması göstərir ki, dördhecalı sadə arqo sözlər tək-tək hallarda alınma sözlərdə müşahidə olunur. Buna aşağıdakı leksik vahidləri nümunə göstərmək olar, məs.: *pastorizə* “yeyib yatmaqdan yorulmayan varlı adamların uşaqları”, *fidrasiyon* “narkomanlar arqosunda narkotik işlədən yerə deyilir”, *mamakaron* “uzun və arıq tələbə” və s.

III fəslin “*Düzəltmə arqolar*” adlanan ikinci yarımfəslində göstərilir ki, Güney Azərbaycan danışq dilində işlənən arqoların əksəriyyəti morfoloji üsulla əmələ gəlir. Düzəltmə arqolar ədəbi dildəki leksik şəkilçilərin vasitəsilə əmələ gəlir. Bu düzəltmə sözlər kökə bir və ya neçə şəkilçi artırmaqla düzəlir. Düzəltmə sözlər istər türk mənşəli, istərsə də alınma sözlərə müxtəlif leksik şəkilçiləri artırmaqla düzəlir. Şəkilçilər arqo leksikası təşəkkülündə mühüm rol oynayır, məhsuldar və ya qeyri-məhsuldar olmaqla bir-birindən fərqlənir. “Düzəltmə arqolar” yarımfəslə 3 bölmədən ibarətdir. Hər bölmədə müxtəlif şəkilçilərə nümunələr verilmişdir.

1. Düzəltmə isimlər:

Aşağıdakı leksik şəkilçilərin köməyi ilə isimdən (bəzən də sifət, say və əvəzlilikdən) düzəltmə isimlər düzəlir;

- **ç⁴**; şəkilçiləri müxtəlif mənə xüsusiyyətlərinə malik adlar əmələ gətirdiyi halda, ərəb dilindən keçmiş **-iyyət**; fars dilindən keçmiş **-zadə**, **-keş**, **-xana**, **-şünas**, rus dilindən keçmiş **-izm**, **-ist**, **-ov/-yev** şəkilçiləri ancaq bir mənə xüsusiyyətinə malik adlardan düzəlməsinə xidmət edir. Məsələn, *cuş –çı* (*narkoman*), *ov-çu* (*çox qız dostu olan tələbə*), *bambird-çı* (*bir şey almayan müştəri*) və s. - **lıq⁴** şəkilçisi daha çox yer bildirən isimlər düzəldir: *balıq-lıq* (*qızların yığışdığı yer*) və s. - **lı⁴** şəkilçisi yeni məfhum ifadə edən leksik vahidlər (sözlər) əmələ gətirdiyi üçün, leksik şəkilçilər qrupuna daxil edilir: *əşğər-li* (*narkoman*) və s. - **ça²**: bu şəkilçi dilin semantikasına uyğun adlar əmələ gətirir. *mastır-ça* (*çox bilib az danışan*), *mıx-ça* (*boşboğaz*) və s. - **laq**: şəkilçisi isimlərdən isim əmələ gətirir; *duz-laq* (*dussuz adam- ürəyə yatmayan*), və s. - **ış⁴ (-ış)** şəkilçisi saitlə bitən feillərə artırıldıqda, çox zaman öz saitini itirərək **-ş** kimi formalaşdığı halda, feillərdən isim əmələ gətirən **-ış/-ış/-uş/-üş** şəkilçisinin əvvəlinə bir **y** səsi əlavə edilir və şəkilçi **-yış/-yiş/-yuş/-yüş** kimi formalaşır, məsələn,.

Turşa(m)-iş(ailə qurmayan yaşlı qız), düzəl-iş(narkotiki tərgidən narkoman), dur-uş(gözəl qadın) və s.- ma: Feildən isimlər əmələ gətirir; *qaşın-ma (narkotik vasitənin vaxtı çatmaq) və s. - qı⁴ (-qı, -ki-, qu, -kü)* şəkilçisi sonu kar samitlə bitən feil köklərinə qoşularaq, feillərdən müxtəlif mənalı substantiv isimlər əmələ gətirir; məsələn, *bit-ki (narkotik) və s. - tı⁴:* şəkilçisi müxtəlif mənalı isimlər düzəldir: *düzəl-tı (narkotik- narkomanlar işlədən şey).* **-lfir⁴:** Güney Azərbaycanda xalçaçı qadınların arqosunda **-lfir⁴** şəkilçisi isimlərə, sifətlərə, zərflərə, əvəzlilərə və feillərə aşağıdakı qaydalarda artırılır.

1. Birhecalı isimlər, sifətlər:

söz sonundan samit atılır və **-lfir** şəkilçi ahəng qanununa tabe olmaqla artırılır. Əgər sözün kökündə incə saitlər (ə, e, i, ö, ü) varsa, **-lfür** və ya **-lfir** şəklində, qalın saitlər (a, ı, o, u) olarsa, **-lfur** və ya **-lfir** şəkilçisi əlavə edilir. Məsələn: *mən + -lfir → məlfir*

2. İkihecalı sözlər:

İki hecalı sözlərə **-lfir⁴** şəkilçisi iki şəkildə əlavə olunur:

a) İkihecalı sadə sözlər:

İki hecalı sadə sözlər samitlə başlayarsa birinci hecadan sonra, saitle başlayarsa ancaq birinci hecanın ilk saitindən sonra (**-lfir/-lfur/-lfir/-lfür**) şəkilçisi əlavə olunur. Məsələn: *yağış → ya + -lfir → yalfir, Axşam → a + -lfir → alfir*

b) İkihecalı düzəltmə sözlər:

Sadə sözlərdə kökdən sonra **-lfir⁴** şəkilçisi işlənir və xəbərlik, mənsubiyyət, kəmiyyət, hal şəkilçiləri saxlanılır. Məsələn: *Səni → sə + -lfir + -i → səlfiri, Güldən → gül + -lfir + -dən → gülfürdən*

3. Üç və üçdən çox hecalı sözlər:

İlk hecadan sonra **-lfir⁴** şəkilçisi işlənir, sözün qalan hissəsi ixtisar edilir. Lakin sözün sonundakı xəbərlik, mənsubiyyət, kəmiyyət və hal şəkilçiləri dəyişmir. Məsələn: *bənövşə → bə + -lfir → bəlfir, Bənövşə çiçəyi → bə + -lfir → bəlfir...çi + -lfir + -i bə + çilfiri... bəlfir çilfiri*

2. Düzəltmə sifətlər:

Düzəltmə sifətlər isimlərin və feillərin sonuna leksik şəkilçi artırmaqla düzəlir. Hansı nitq hissəsindən düzəlməsinə görə düzəltmə sifətlər iki qrupa bölünür: isimdən düzələn sifətlər, feildən düzələn sifətlər. Bu növ düzəltmə sifətlər isimlərə aşağıdakı leksik şəkilçiləri artırmaqla düzəlir: **-lı⁴:** İsimlərdən müxtəlif məna xüsusiyyətlərinə malik sifətlər düzəldir; məsələn, *ağaş-lı (hündür adam-uca), əməl-li (narkoman), su-lu (gənc qız tələbə), üskü-li (paxıl), və s.- siz⁴: İsimlərdən mənfi mənalı sifətlər düzəldir; məsələn, *dad-sız (nifrətli adam-ürəyə yatmayan adam-duzsuz adam),**

dırnaq-sız (yaxşılıq bilməyən adam) və s. -**ı**⁴: İsimlərdən atributiv isim və ya sifət, sifətlərdən isə isim əmələ gətirir; məsələn, *çət-i (yalançı), əşğər-i (narkoman), əngur-i (açıq-saçıq tələbə)* və s. - **ku, - ki, - kü**: Zaman bildirən adlara əlavə edilərək, sifətlər əmələ gətirir; məsələn, *dünən-ki (qınından çıxıb qının bəyənməyən), bugün-kü (keçmişin yadından çıxardan adam)* və s. - **luq**⁴: İsim, sifət və saylardan müxtəlif mənəli substantiv və atributiv isimlər düzəldir; məsələn, *qır-luq (narkomanlar istifadə etdiyi narkotik tapılmayanda bu sözü işlədirlər), ay-luq (tələsən adam), pilo-luq (açıq-saçıq qız tələbə), bulud-luq (alversizlik- alış-verişi olmayan tükan),* və s.

3. Düzəltmə feillər:

Sözdüzəldici (leksik) şəkilçilər vasitəsilə həm başqa nitq hissələrindən, həm də feillərdən düzəltmə feillər əmələ gəlir. Başqa nitq hissələrindən (isim, sifət, say, əvəzlik, zərf və yamsılamalardan) feil düzəltmək üçün aşağıdakı şəkilçilərdən istifadə olunur:

-**la, -lə**: *işlə-mək (yaşamaq), boğazla-maq (narkotiki baha satmaq)* və s. -**lan, -lən**: *xoruz-lan-maq (təkəbbürlü olmaq), sancı-lan-maq (həsəd aparmaq)* və s. -**al, -əl, -l**: *sar-al-maq (həsəd aparmaq)* və s. -**ıq [ix], -ik, -uq [ux]**: *pıs-ix-max (kökəlmək).* -**aş, -əş**: *yan-aş-maq (boş-boş sözlər danışmaq), öc-əş-mək (əsbəlləşdirmək).* -**ış, -iş, -uş, -üş**: *çal-ış-maq (oğurlamaq), çaqq -ış-maq (quşbazlar bir-birlərinin quşlarını tələyə salmağa deyirlər).*

Feildən feil düzəltmək üçün aşağıdakı şəkilçilərdən istifadə olunur:

-**il, -il, -ul, -ül**: *əz-il-mək (naz eləmək-sırtılmaq), ək-il-mək (işdən qaçmaq)* və s. -**ış, -iş, -uş, -üş**: *sox-üş-durmaq (başqasının arxasınca təhmət vurmaq), vur-uş-maq.* -**dir, -dir, -dur, -dür**: şəkilçilərindən sonra **-t** və ya əksinə artırıldıqda, sadəcə təsirli feillərdən iclar mənəli feillər düzəldilir; məsələn, *uç-dür-maq (əl uzmək - əl çəkmək-buraxmaq).*

Tədqiqat işinin III fəslin üçüncü bölməsi “*Mürəkkəb sözlər*” adlanır. Güney Azərbaycan dialektlərində mürəkkəb quruluşlu arqolar da çoxluq təşkil edir və dissertasiyada onlar mənşəyinə görə qruplaşdırılır. Mürəkkəb arqoların tipləri bunlardır:

a) Türk + türk: *qaraqaş (əşəbi), acidənə (qaş-qabaqlı- dili acı), altüst (pıs-fikirsiz söz)* və s. **b) Türk + fars**: *amanatabənd (müvəqqəti), ayrızoa (dəhşətli), balaqətə (gödək adam)* və s. **c) Türk+ərəb**: *tıntunqasım (tənbəl), çetiqli (sədələvh), soyuqsüleyman (sakit-təmkinli)* və s. **ç) Türk + ingilis**: *çobansel (telfun), sınıqradio (çox danışan adam-gorçu)* və s. **d) Fars + türk**: *Püstəqarın (az yemək yeyən), pırkaftar (qoca qadın)* və s. **e) Fars + fars**: *aşxor (birinci kursun tələbəsi), əzun (zirək), əhlimusiqi (narkoman)* və

s. **ə**) **Fars + ərəb:** *Girdəkanməzhəb (tez-tez fikrini dəyişən) və s. f) Fars + ingilis:* *almanbombi (dəcəl) və s. g) İngilis + ingilis:* *Apdeyt (up date) (müasir), metrajlısansı (bekar) və s. ğ) İngilis + fars:* *Otubosaynası (qulağı yekə) və s. h) Ərəb + türk:* *ömərgünbəzi (mane olan-zəhmət verən) və s. x) Ərəb + fars:* *əbuqorazə (köhnə- zibil), əhləyallı nuşabə (2 litrlik kola), və s.*

Üçüncü fəslin IV bölməsi “*Frazeoloji birləşmə və feili tərkiblər (arqolar)*” adlanır. Arqo leksikasında feillər kəmiyyətə isim və sifətlərdən çoxdur. Feillər arqotizmdə də quruluşuna görə sadə və mürəkkəb olur ki, mürəkkəb feillər geniş işləkliyə malikdir. Feillər türk mənşəlidir və arqo şəklində işləndikdə ikinci mənanı daşıyır. Məsələn:

aş içmək (qrip olmaq-soyuqlamaq), ağız axmaq (Aşiq olmaq-valehedici), aftafa götürmək (korlamaq-xarab etmək), anten verməmək (cavab verməmək), iç keçmək (ləzzət almaq), suetəğziyə (arıq) və s.

“*Cümlə*” adlanan V bölmədə Güney Azərbaycan danışıq dilində bəzi cümlələrin arqo mənasında işlənməsinə aid nümunələr verilmişdir. Qısa cümlələr bəzi sosial qruplar tərəfindən ikinci mənada arqo kimi işlənir. Bu qısa cümlələrdə həm alınma sözlər, həm də türk mənşəli sözlərdə iştirak edir. Məsələn:

Gəl məni cız (açığ- saçıq və özlərini bəyanən qızlar), mizansan? (narkomanlar bir-birlərinə bu cümləni demək ilə bilirlər ki, o birisi narkoman narkotik işlədib, ya yox), biya bala (fars mənşəli cümlədir ki, Azərbaycanda arqo mənasında işlənilir ki tələbələr qınından çıxıb qının, bəyənməyən tələbə haqqında işlədirlər), bu tərəfdən get qafilgir et (əli burnunda olan adama deyilir), dur burda gəlim (kimsəyə yalandan söz vermək), dədəmin dərdi (ucadan danışan və əsəbiləşən adamın cavabında deyilir), saldım qabına, hazır cavablıq- yerində bir kimsənin cavabını vermək), sən bir gəl (müraciət cümləsi), sür o yana (əl çək- boş ver), gəl qızış (biri özündən çox danışanda deyilir), hələ ücüdür (bir işdən tez peşman olan adama ifadə olunur) və s.

Dissertasiyada irəli sürülən müddəaları ümumiləşdirərək aşağıdakı **nəticəyə** gəlmək olar:

1. Güney Azərbaycan danışıq dilində arqolar müxtəlif yollarla yaranır. Onlar yaranma mənbəyinə görə üç qrupa bölünür: 1) Ümumxalq danışıq dili əsasında yaranan arqolar (Arqoların əsas hissəsi ümumxalq danışıq dili əsasında yaranır. Ümumxalq danışıq dilinin bu və ya digər sözü alınır və bu söz nominativ mənasından azad edilərək tam başqa-səciyyəvi mənada işlədilir); 2) Başqa dillərin hesabına əmələ gələn arqolar (İran Azərbaycanı şivələrində olduğu kimi, arqolarda alınmaların əksəriyyətini (türk dillərini nəzərə almasaq) ərəb, fars və ingilis dillərinin ünsürləri təşkil edir), 3)

Müxtəlif zümrələrin uydurduğu, qondardığı sözlər əsasında əmələ gələn arqolar.

2. Güney Azərbaycan danışq dilində arqolar sosial qruplar arasında geniş yayılmış və peşə-sənət, jarqon, dialekt leksikas, tabu və evfemizmlərdən spesifik xüsusiyyətləri ilə fərqlənir.

3. Güney Azərbaycan şivələrində arqo sözlərin dil daxilində yaranması və müxtəlif sosial qruplar arasında işlənməsinin məqsədi semantika sahəsinə aiddir. Əslində bu sözlər gizli və sirli mənə daşımaqdan ötrü yaranır. Arqo sözlərin böyük qismi bir sosial qrupa aiddir və bəzən də görünür ki, bir qisim sözlər bir neçə qrup arasında eyni mənada işlənir.

4. Arqolar çox qədimdən bəri İranda azərbaycanlılar arasında istifadə edilməkdədir. Xüsusilə böyük şəhərlərdə - Təbriz, Ərdəbil, Urmiya və Zəncan kimi yerlərdə yaşayan bəzi seqmentlər danışmaqdadır. İran azərbaycanlılarının məişət və bədii üslubunda sosioloji leksika müvafiq qiyafədə görünür. Bunlar-arqolar- ekspressiv rənglərə boyanır. İctimai – sosial qrupların hər birinin arqosu vardır. Bunların bir çoxu müştərək səciyyə daşıyır. Sosioloji təbəqələr demokratik baxımdan ümumxalq mənafeyi ilə toqquşur, fikirlər üst-üstə düşmür. Bu zaman onlar sözün həqiqi mənasından istifadə etmək istəmirlər, ya xüsusi sözlər axtarıb-tapır, ya da ki, mövcud sözlərin mənalarında motivləşmə aparırlar, yəni- yeni mənalar müəyyənləşdirirlər. Bu prosesdə ictimai təbəqələrin nitqində özünəməxsus leksikon formalaşır. Bu, ictimai zümrələrin leksik təbəqəsidir. Bunlar dildə çox deyil, amma dilə və onun üslubi mənzərəsinə öz təsirini göstərir.

5. İran İslam Respublikasında 30 milyondan artıq Azərbaycan dilində danışan insan yaşayır. Fars dili dövlət dili olduğu üçün bütün yazışmaları və məktəblər bu dildədir, lakin gündəlik danışq dili türkcədir – azərbaycancadır. Burada ikidillilik şəraiti arqoların yaranmasına zəminə yaradır. Hazırda Güney Azərbaycan danışq dilində tələbə, narkoman, ailə, şagird, satıcı, alverçi, dəllal, oğru, cani, idmançı, qumarbaz və quşbazların arqoları geniş yayılmışdır. Hər bir arqonun özünəməxsus lüğət tərkibi vardır. Bəzən bir söz 2-3 arqoda işlir.

6. Morfoloji baxımdan arqolar müxtəlif yollarla düzəlib və yayılırlar. Bu sözlərin yazılı formaları olmadığına görə, müxtəlif qaydalarla yaranır, müxtəlif qruplar tərəfindən işlənilir. Arqolar quruluş baxımından üç hissəyə bölünür: sadə, düzəltmə və mürəkkəb sözlər.

7. Güney Azərbaycan dialektlərində işlənən arqoların əksəriyyəti morfoloji üsulla əmələ gəlir. Bu düzəltmə sözlər kökə bir və ya neçə şəkilçi artırmaqla düzəlir. Düzəltmə sözlər istər türk mənşəli istərsə də alınma

sözlərə müxtəlif şəkilçiləri artırmaqla düzəlir.

8. Arqo leksikasında feillər kəmiyyətə isim və sifətlərdən çoxdur. Feillər arqotizmdə də quruluşuna görə sadə və birləşmə olur ki, mürəkkəb feillər geniş işləkliyə malikdir. Feillər türk mənşəlidir və arqo şəklində işləndikdə ikinci mənəni daşıyır.

9. Qısa cümlələr bəzi sosial qruplar tərəfindən ikinci mənada arqo sözü kimi işlənir. Bu qısa cümlələrdə həm alınma sözlər, həm də türk mənşəli sözlərə iştirak edir.

10. Xalça toxuyan qadınlar sözləri və sirləri ailənin başqa üzvlərindən gizli saxlamaq üçün spesifik arqodan istifadə edirlər. Bu arqonu “Əlfür-Bölfür dili” adlandırmışlar. Əlfür-Bölfür dilinin əsasını ümumxalq dili təşkil edir və cümlələr bu dilin qaydalarına əsasən qurulur. -lfir (-lfir/-lfur/-lfir/-lfür) şəkilçisi ahəng qanununa uyğun olaraq, dörd variantda sözlərin sonuna və ya ortasına əlavə olunur.

Dissertasiyanın əsas müddəaları və nəticələri aşağıdakı tezis və məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1. Türk dili gizlin lüğətlərin sözlüyü. Monoqrafiya. Təbriz: Əxtər nəşriyyatı, 2009, 99 s.

2. Güney Azərbaycanda xalçaçı qadınların arqosunun quruluşu // Terminologiya məsələləri AMEA-nın Terminologiya Komissiyası, Bakı, 2011, № 3362, s.158-162

3. Güney Azərbaycanda sürücü arqosunun leksikası // Dil və Ədəbiyyat (beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal), Bakı, 2013, № 1(85), s.19-22

4. Quşbazlar arqosunun leksik xüsusiyyətləri // Filologiya məsələləri, Bakı, 2013, №1, s.243-248

5. Arqo, neologism and how they spread //(Arqolar və neologism), Вектор наука ТГУ. Серия: Педагогика, психология 2013, № 01(12), s.255-258

6. Arqo, tabu və evfemizmlərin fərqi xüsusiyyətləri// Dilçilik İnstitutunun əsərləri, Bakı, 2013, s. 88-94

7. Güney Azərbaycanda arqolar və ikidillilik şəraiti// Dilçilik İnstitutunun əsərləri, Bakı, 2012, s. 150-153

8. Arqoların semantik baxımdan dəyişməsi// Bəkir Çobanzadə və türkologiyanın müasir problemləri, Bakı, 2013, s. 308-311

9. Güney Azərbaycanda arqoların mənbəyi// Firdun bəy Köçərlinin anadan olmasının 150 illik yubleyi, Bakı, 2013, s. 180-186

10. The innovation and use of arqo lexicon in İran Azerbaijan culture//(*Arqoların yaranma yolları və yayılması*) Иностраный язык в системе среднего и высшего образования. Пенза-Москва-Решт. 2013. № 12, S. 79-81

İxtisarlar

Az. = azərbaycanca

Ail. = ailə

Alv. = alverçi

Bax. = baxın

Ər. = Ərdəbil

Ərb. = ərəbcə

Fa. = farsca

İdm. = idman

İn. = ingiliscə

Xal. = xalça

Quş. = quşbaz

Mar.=Marağa

Nar. = narkoman

Oğ. = oğru

Sur. = sürücü

Sər.=Sərab

Şag. = şagird

Təb. = Təbriz

Təl. = tələbə

Tr. = türkcə

Ur. = Urmiya

Üm. = ümumi

Zən. = Zəncan

АРГО В ЮЖНО-АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ РАЗГОВОРНОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

В представленной диссертационной теме предпринята попытка исследования аргю в Южно-Азербайджанском разговорном языке. Диссертация состоит из введения, 3-х глав, заключения и списка использованной литературы.

Во введении обосновываются актуальность темы, ее научная новизна, практическое значение, методы и др. вопросы.

В первой главе исследования обобщена теоретическая литература. Автор основывается на произведениях зарубежных и Азербайджанских исследователей. Здесь был проведен обзор истории аргю лексики в хронической последовательности. Исследованы способы возникновения аргю. Лексика аргю сравнивается с профессиональной лексикой и диалектом, жаргоном, табу, эвфемизмами и определяются отличительные и характерные особенности.

Во второй главе рассматриваются лексические и семантические особенности аргю. Здесь показаны 13 типов аргю, приведено достаточно примеров относящийся к каждой лексической единице и отмечен их ареал.

В третьей главе речь идёт о структурных особенностях аргю. Здесь аргю анализируется по составу и подразделяется на 3 группы: простую, сложную и составную. Выделяются 34 видов простых аргю по слогам. Составные аргю образуются с помощью суффиксов литературной речи. Сложные по строению аргю группируются по происхождению.

В разделе заключение были подведены итоги вопросов рассмотренных в главах.

**ARGO LEXICON IN THE SPOKEN LANGUAGE OF
SOUTHERN AZERBAIJAN**

SUMMARY

This thesis is devoted to research of the Argo lexicon in spoken language of Southern Azerbaijan. The dissertational work consists of an introduction, three chapters, conclusion and the list of the used references.

Into the introduction section the theme urgency is proved, the purposes and problems, scientific novelty, the theoretical importance, methods, object and sources of the work are defined.

In the first chapter of thesis under the name of "establishing ways and characteristic features of argo" the summary of theoretical literature on the subject is given. It is also referred to the works of foreign and Azerbaijani researches. Here the research history of argo lexicon is considered from the view point of chronic sequence. The establishing ways of argo terms are investigated in this chapter. In this section argo lexicon is compared with the jargon, dialect, taboo, euphemism and vocational lexicons in order to define their distinctive and characteristic features.

The second chapter examines the lexical-semantic features of argo terms. Here thirteen samples of argo types are shown and sufficient examples is noted for each one. Sample sentences are related to each lexical unit.

The third chapter deals with the structural features of argo. In this section Argo terms are analyzed by structural features and divided into three groups- simple, derivational and compound words. The simple argo terms are determined by syllables into 34 types. The derivational argoes are formed through lexical affixes. Compound argoes are grouped according to their origin.

In the conclusion of the dissertation results of the research are generalized.

На правах рукописи

ГУСЕЙН МАГАММЕД оглы ХОШБАТИНИ

**АРГО В ЮЖНО-АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ
РАЗГОВОРНОМ ЯЗЫКЕ**

5706.01 – Азербайджанский язык

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание научной степени доктора
философии по филологии**

БАКУ - 2014